

*Prethodno znanstveno priopćenje
Premiliminary scientific communication*

Jamila Jaganjac,* Ibrahim Obhodžaš**

PERSPECTIVES OF DEVELOPING BUSINESS MODEL AND ARCHITECTURE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS' INTELLECTUAL CAPITAL IN BOSNIA AND HERCEGOVINA

PERSPEKTIVE RAZVOJA ARHITEKTURE INTELEKTUALNOG KAPITALA I MODELA POSLOVANJA VISOKOŠKOLSKIH USTANOVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Abstract

In accordance with their roles and activities, universities are taking forms of „business like,, organizations. Apart from the need to manage large number of processes, emergence of private higher education institutions is also the reason why universities are taking forms of „ business like,, organizations. Large and increasing number of higher education institutions leads to competitive behavior. In the next decade, higher education institutions can survive if they part of theirs' activities are significantly focused and other intellectual services, and if the number and type of study programs are coordinated with the needs of society. The inclusion of the labor market, employers, students and other interest groups in some of the key work processes are a necessity. Architecture of managing intellectual capital of higher education institutions is facing need for upcoming changes. In doing so, in addition to internal (human and structural) capital; more attention should be paid to external, i.e. relational capital. Relational capital enables the institutions of higher education to comply their strategies with needs of the individuals and society, as well as with educational trends in the region and Europe. Output values and their impact on the users' knowledge should be a key in the development of architecture of intellectual capital. It is necessary to take into consideration economic challenges

Primljeno: 17. 04.2015; Prihvaćeno:15.06.2015

Received: 17-04-2015; Accepted: 15-06-2015

* **Ph. D. Jamila Jaganjac, assistant professor, Faculty of business economy, University „Vitez“, Travnik** **

Ph. D. Ibrahim Obhodžaš, assistant professor Faculty of business economy, University „Vitez“ Travnik

that Bosnia and Hercegovina is facing with, considering that education should serve the needs of society, proactively acting on it's empowerment.

Keywords: *relation capital; outputs; future mode of operation, labour market.*

Sažetak

Današnji univerziteti svojim ulogama i aktivnostima poprimaju oblike business like organizacije. Pored činjenice da visokoobrazovne ustanove upravljaju velikim brojem procesa, razlog zbog kojeg univerziteti poprimaju oblike business like organizacija su i veliki i rastući broj privatnih visokoškolskih ustanova, koje nužno dovode i do konkurentnog ponašanja. U narednoj deceniji visokoškolske ustanove mogu opstati ako budu dio svojih aktivnosti značajnije usmjerile i na druge intelektualne usluge, te ako broj i vrstu studijskih programa budu usklađivale sa potrebama društva. Uključivanje tržišta rada, poslodavaca, studenata i drugih interesnih grupa u neke od ključnih procesa rada su nužnost. Arhitektura upravljanja intelektualnim kapitalom visokoškolskih ustanova se nalazi pred nužnim nadolazećim promjenama. Pri tome se pored internog (ljudskog i strukturalnog) kapitala, na kojima je trenutno primarni fokus, veća pažnja treba posvetiti eksternom, odnosno relacijskom kapitalu. Relacijski kapital omogućava da se visokoškolske ustanove u svojim strategijama usaglase sa potrebama pojedinca i društva, kao i trendovima obrazovanja u regionu i evropi. Izlazne vrijednosti i njihov utjecaj na korisnike znanja trebaju biti ključni kod razvoja arhitekture upravljanja visokoškolskim ustanovama. Pri tome je potrebno uzeti u razmatranje i izazove sa kojima se suočava tržište rada ovog prostora, obzirom da obrazovanje treba biti u funkciji potreba društva, proaktivno djelujući na njegovo osnaživanje. Jačanjem relacijskog kapitala visokoškolske ustanove postaju aktivniji sudionik privrednih kretanja.

Ključne riječi: *relacijski kapital; izlazne vrijednosti; model poslovanja, tržište rada.*

UVODNA RAZMATRANJA

Perspektive i izazovi razvoja arhitekture intelektualnog kapitala visokoškolskih ustanova i njihovih modela poslovanja vezuju se model upravljanja kojim se mjere poboljšanja vrše i putem intenzivnijeg upravljanja relacijskim kapitalom. Iako je prognoza budućih potreba kompanija i društva za određenim profilima manje precizna u uvjetima u kojim se trenutno odvijaju privredni procesi u BiH, ipak određene analize usklađenosti potreba tržišta rada za profilima koje ove ustanove obrazuju su nužne na nivou svake od visokoobrazovnih ustanova, kao i nadležnih institucija. Usklađivanje sa potrebama tržišta rada je odgovornost visokoškolskih ustanova da ne proizvode dodatnu nezaposlenost. Pored toga, postoji potreba i za jačom vezom sa privredom i studentima, kao i decentralizacija procesa koji se odnose na kvalitet proizvoda tj. znanja.

Obrazovanjem se omogućava ne samo zapošljavanje u skladu sa postojećim i prognoziranim profilima na tržištu rada, nego i stvara potencijal za razvoj poduzetništva i poduzetničkih ideja i inovacija. Ciljevi obrazovanja definirani Okvirnim Zakonom o visokom obrazovanju su: „ustanovljavati, razvijati, štiti i prenositi znanje i sposobnosti kroz nastavu i naučnoistraživački rad i time doprinositi razvoju sposobnosti pojedinaca i društva, i pružiti mogućnost građanima da, u skladu s propisima, uživaju korist visokog obrazovanja cijeli život.“¹

Putem visokog obrazovanja stvara se podloga i mogućnost da studenti nakon završetka studija povećaju svoj životni standard, kao i standard budućih generacija. Da bi to bilo moguće, visokoškolske ustanove trebaju kreirati vlastite poslovne modele koji su dinamični, moderni i koji se mogu uklopiti i prilagođavati narednim dekadama. Neke od varijanti obuhvataju:

- Tradicionalne modele koji pored obrazovanja i istraživačkog rada rade na transformaciji načina odvijanja usluga i upravljanja, pri tome imajući u vidu međuovisnost ustanove i studenata, nadležnih institucija, interesnih grupa raznih sektora, srednjih škola i zajednice.
- Novi učesnici sektora, pretežno privatne ustanove, koje u startu pristupaju preoblikovanju i poboljšanju obima usluga na tržištu na kojem djeluju sa svojim ciljanim skupinama, koristeći business like modele. Oni pored obrazovanja i istraživanja kreiraju nove tržišne niše koje spajaju ovaj sektor sa ostalim sektorima (tehnologija, inovacije, mediji, privredni subjekti itd).

U oba slučaja se radi o eksternim komunikacijama koje uz pravi odabir mogu generirati nove poslovne modele kako bi se moglo dalje investirati u ključnu aktivnost, odnosno međunarodno konkurentne nastavne procese i istraživanja. Kompetitivnost među visokoškolskim ustanovama je jedna od glavnih karakteristika visokog obrazovanja danas i ona se većinom mjeri brojem studenata na istorodnim fakultetima, kada je u pitanju relacijski kapital. Buduća kompetitivnost treba da se mjeri pokazateljima o broju poduzetničkih aktivnosti diplomiranih studenata i broju radnih mjesta koje oni generiraju svojim aktivnostima; kao i stopom zapošljavanja diplomiranih studenata i njihovom prisutnošću u top industrijama. Takve visokoškolske ustanove su atraktivne i kao davaoci ostalih intelektualnih usluga, jer više ukazuju na kvalitativne aspekte rada.

Primjena koncepta stvaranja trajne veze sa studentima i privrednim subjektima u kojima rade, bazirana na nivoima lojalnosti studenata predstavljena je tabelom 1. u dijelu koji se odnosi na studente. Kada su u pitanju privreda i poslodavci, oni mogu pratiti kvalitet ustanove kroz uključenost u izradu studijskih programa u trogodišnjim i četvorogodišnjim ciklusima, te procjenu kvalitete uzimajući u obzir ne samo gore navedene pokazatelje, nego i vlastito iskustvo (praksa studenata, stipendisti, zaposlenici).

¹ Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, broj: 59/07, član 3.

Takav model saradnje omogućava veću zapošljivost studenata, a vezama sa privredom se daje zamah za dalje jačanje njihovih poduzetničkih aktivnosti, istovremeno otvarajući mogućnost da se pružaju i usluge iz domene cjeloživotnog učenja, kao i sklapanje partnerstava za izradu i realizaciju inovacijskih projekata. Kada su u pitanju studenti, mogu se identificirati nivou njihovih potreba i lojalnosti, preko kojih visokoškolska ustanova kroz određene aktivnosti stvara trajniju vezu ne samo sa njima, nego i ostalim interesnim skupinama.

Tabela 1 Interakcija potreba studenata i odnosa sa visokoškolskom ustanovom²

Nivoi potreba studenata	Aktivnosti visokoškolskih ustanova	Komunikacija	Nivo lojalnosti
Nivo 5 Razvoj karijere i obuke (nakon diplomiranja)	Alumni, Cjeloživotno učenje, Naučno istraživanje, projekti za privredu	Direktna komunikacija, internet PR	Partnerstvo, promoter ustanove
Nivo 4 Status i prepoznatljivost diplome (studiranje, diplomiranje)	Nastavni procesi u skladu sa standardima, te inoviranje metoda	Direktna komunikacija, internet PR, Web stranica ustanove, studentski informacijski sistemi	Lojalnost do završetka studija, promoter tokom studija
Nivo 3 Socijalne i društvene potrebe (tokom studija)	Studentska takmičenja, vannastavne aktivnosti, razmjena studenata, međunarodna suradnja	Direktna komunikacija, internet PR, Web stranica	Uvjetna lojalnost-promoter tokom studija, sa mogućnošću migracije
Nivo 2 Sigurnost u kvalitet studija (proces izbora studija i upis)	Akreditacija	Odnosi s javnošću, web stranica	Uvjetna lojalnost-uvjerenje u kvalitet studija, s mogućnošću izbora druge ustanove tokom izbora, ali tokom studija
Nivo 1 Potreba za obrazovanjem, zaposlenjem, samozaposlenjem (odluka o studiranju)	Promotivne aktivnosti, raspisivanje konkursa, studentski vodiči)	Oglašavanje, Internet PR, web stranica	Pasivna lojalnost-istraživanje o uvjetima studiranja, traženje preporuka i mišljenja studenata koji su ili koji studiraju na toj ustanovi

Bez obzira na ciljne skupine studenata, koje su u BiH još uvijek većinom povezane sa domaćim studentima. U manjoj mjeri se radi o regionalnim i internacionalnim studentima. Eventualni budući izazov ovog malog tržišta sa velikim brojem visokoškolskih ustanova odnosi se na finansijske pritiske i održanje kvalitete rada. Visokoobrazovne ustanove imaju dva zadatka, a ona se odnose na poduzetničko ponašanje koje im omogućava da budu konkurentni i koje je usmjereno ka vlastitom rastu i razvoju, te odgovornost prema zajednici da obrazuju potreban, kompetentan profil buduće radne snage, ali i lidera i poduzetnika.

² Jamila Jaganjac, Fahrudin Fehrić, „Establishing partnership with clients, impact on company business, 2nd International Conference „Economic system of EU and accession of BiH, Travnik, 2012, str. 429.

Tokom izrada strategija visokoškolskih ustanova, potrebno je koristiti čitav niz podataka, iz okruženja i iz vlastitih izvora, stoga se ovim radom pored ispitivanja potrebe za unapređenjem relacijskog kapitala, ispituje i raspoloživost i uporedivost podataka potrebnih za izradu strategija i planiranje poslovanja, naročito kada su u pitanju studijski programi, informacije sa tržišta rada, zaposlenost, nezaposlenost.

1. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

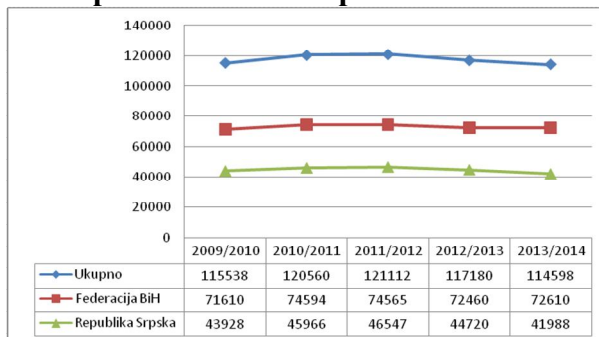
Kako bi se detaljnije analizirala i razradila arhitektura upravljanja intelektualnog kapitala u visokoškolskim ustanovama sa naglaskom na relacijski kapital, u radu su korištene analize tržišta rada, Podaci o visokom obrazovanju u FBiH, RS i BD; Ankete o radnoj snazi u BiH, izvještaji eksternih komisija za akreditaciju visokoškolskih ustanova, Zakoni o obrazovanju, izvještaj European University Assosiation *Trends 2015: Learning and teaching in European Universitie*, i druge analize i izvještaji, navedeni u popisu literature. Obuhvaćeni period analize je od ak. 2009/2010 do 2013/2014. Korištena je deskriptivna statistička analiza u dijelu koji se odnosi na grupisanje, sređivanje statističkih podataka, prikazivanje i određivanje osnovnih statističkih serija. Na osnovu prikupljenih sekundarnih podataka urađena je dinamička analiza u cilju prognoziranja broja upisanih studentata u periodu od 2015-te do 2020-te. Parametri dinamičke analize predstavljaju osnovu za prognoziranja broja upisanih studenata na osnovu upisanih studenata u proteklih pet godina. Drugi dio prikupljenih sekundarnih podataka ispituje uticaje i povezanosti nezavisne varijable na zavisnu, primjenom regresijskog modela. Analiza je usmjerena na uticaj i vezu između broja upisanih studenata i broja zaposlenih. Pored toga, predstavljena je veza i uticaj diplomiranih visokoobrazovanih studenata na nezaposlenost radne snage sa visokom stručnom spremom.

2. POKAZATELJI O VISOKOM OBRAZOVANJU I TRŽIŠTU RADA

Da bi se visokoškolske ustanove mogle u svojim strategijama uskladiti sa potrebama privrede i društva i pratiti trendove zapošljavanja po profilima, kao i da bi proširile spektar pružanja intelektualnih usluga u cilju vlastitog rasta i razvoja, potrebno je da imaju povratne informacije od svojih korisnika usluga, ali i ukupne podatke o svim visokoškolskim ustanovama, kao i o tržištu rada. Ti podaci se minimalno oslanjaju na: kretanje broja upisanih studenata, nastavnog osoblja, stepena zaposlenosti, atraktivnosti radnih mjesta, top industrija, kao i kretanje broja stranih studenata. Ovi, kao i drugi potrebni podaci služe kao osnova izrade strategija visokoškolskih ustanova i definiranja poslovnog modela. Neki od pokazatelja o visokom obrazovanju koji su potrebni

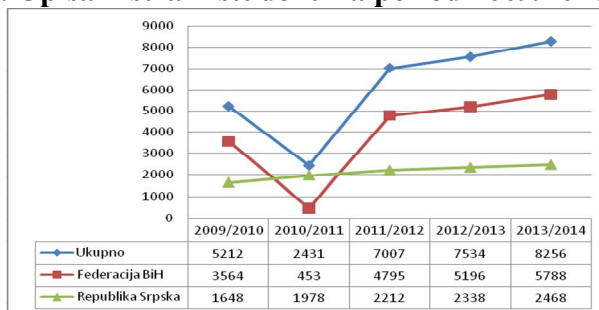
visokoškolskim ustanovama prilikom definiranja njihovog modela poslovanja i razvoja relacijskog kapitala odnose se na:

Grafikon 1. Upisani studenti za period 2009/2010-2013/2014³

Za navedeni period ukupan broj upisanih studenata u BiH ukazuje na trend pada u akademskoj 2012/2013 i 2013/2014 godini.

Grafikon 2. Upisani strani studenti za period 2009/2010-2013/2014⁴

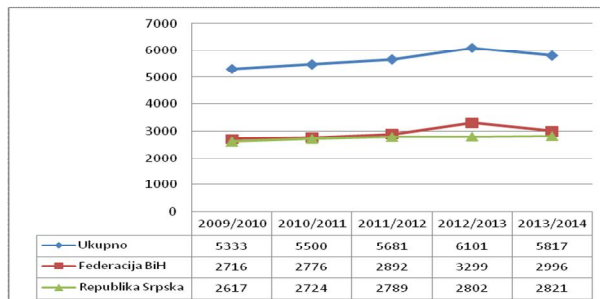
Upis stranih studenata pokazuje rast za promatrani period, što ukazuje na činjenicu da u ukupnom broju upisanih studenata iz grafikona 1, koji ima tendenciju pada, ujedno raste broj stranih studenata, dok broj domaćih pada. Ne postoji evidencija o kretanjima broja upisanih studenata iz BiH u druge države za navedeni period, kako bi se utvrdilo da li je pad upisa domaćih studenata uzrokovan i porastom odlazaka na studije u druge države. Podaci o stranim studentima se u Federaciji navode brojačano, dok se u Republici Srpskoj navodi zemlja porijekla, ali ne postoji evidencija koje fakultete i studijske smjerove pohađaju, koji oblik studija, da li studiraju dodiplomske, magistarske

³ Autori na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku i Republički zavod za statistiku Republika Srpska

⁴ Autori na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku i Republički zavod za statistiku Republika Srpska

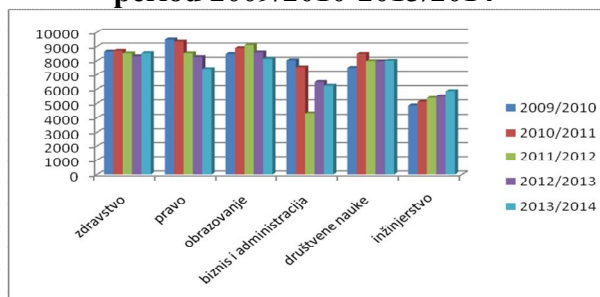
ili doktorske studije, te čitav niz drugih pokazatelja koji bi bio koristan za stratejski istup na regionalno ili internacionalno tržište.

Grafikon 3. Broj nastavnog osoblja u radnom odnosu za period 2009/2010-2013/2014⁵

Prikazani ukupni broj nastavnog osoblja u radnom odnosu obuhvata: (1) puno radno vrijeme i (2) nepuno radno vrijeme.

Grafikon 4. Broj upisanih studenata prema polju obrazovanja u Federaciji BiH za period 2009/2010-2013/2014⁶

U navedenom periodu prikazano je šest najzastupljenijih polja interesovanja studenata. Tri najzastupljenija polja u FBiH su: obrazovanje, zdravstvo i pravo, uz primjetan rast interesovanja i za inženjstvo, dok interesovanje za pravo ima tendenciju pada, iako je pravo i dalje zastupljeno u top tri polja interesovanja studenata. Inženjstvo ukazuje na trend stabilnog rasta. Računarstvo kao zanimanje koje se najviše traži na domaćem i inostranom tržištu rada u posljednjih nekoliko godina, prema broju upisanih

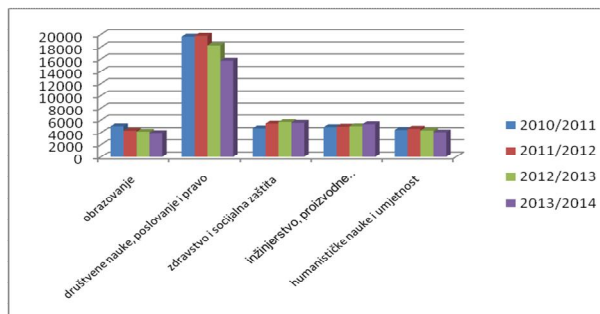
⁵ Autori na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku i Republički zavod za statistiku Republika Srpska

⁶ Autori na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku i Republički zavod za statistiku Republika Srpska

se nalazi na desetom (10) mjestu u akademskoj 2013/2014., iako je u ovoj akademskoj godini došlo do porasta upisanih, kao i u prethodnoj akademskoj 2012/2013.

Statistika RS-a ima drugi model razvrstavanja broja upisanih, te je stoga i trend urađen odvojeno. Razvrstavanje broja upisanih prema naučnim oblastima pokazuje slijedeće:

Grafikon 5. Broj upisanih studenata prema naučnim oblastima u RS 2010/2011-2013/2014⁷

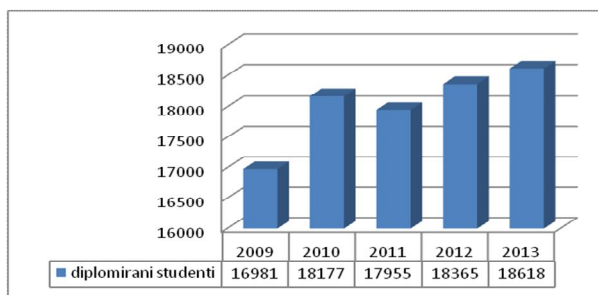

Obzirom na grupisanje polja obrazovanja, teško je utvrditi omjer interesovanja u okviru grupe društvene nauke; poslovanje i pravo, jer ovaj pristup objedinjuje i ekonomiju i pravo. Takođe je zanimljivo da se među top pet područja ne nalaze prirodne nauke, matematika i informatika, ali postoji trend rasta, te interesovanje raste za 0,5 do 1% po školskoj godini. Podaci za 2009/2010 akademsku godinu nisu uzeti u obzir, jer je za taj period prikazano samo šest naučnih oblasti. Zbog razlika u grupisanju oblasti, za RS je navedeno pet najzastupljenijih oblasti, u odnosu na FBiH, obzirom da Federacija poslovanje, pravo i društvene nauke klasificira odvojeno, dok je u RS-u to navedeno zajedno u izvoru podataka.

Grafikon 6. Broj diplomiranih studenata u BiH za period 2009-2013⁸

⁷ Autori na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku i Republički zavod za statistiku Republika Srpska

⁸ Autori na osnovu podataka Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, raspoloživo na http://www.bhas.ba/tematskibilteni/BHB_2014_001_01_bh.pdf

Grafikon 7. Zaposlenost visokoobrazovanih u BiH za period 2009-2013⁹ (kretanje zaposlenosti izraženo je u hiljadama (000)).

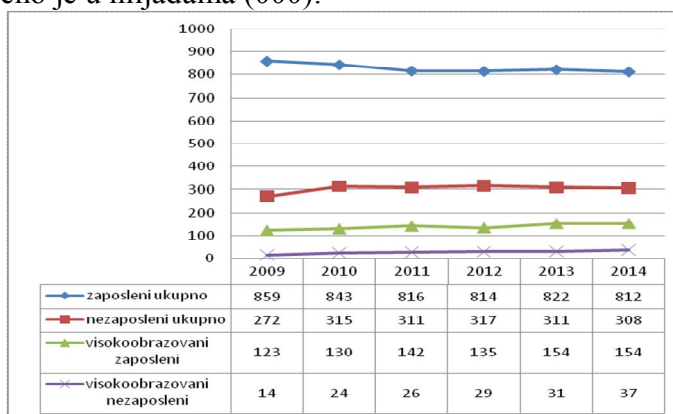

Tabela 2 Najtraženija zanimanja visoke stručne spreme za period 2009-2013¹⁰

2009	2010	2011	2012	2013
Direktori, menadžeri, voditelji	Menadžeri, poslovođe, voditelji	IT programeri i developeri	Software developer	Programer
Knjigovođe, računovođe, ekonomisti	Računovođe, knjigovođe, revizori, finansijski djelatnici	Računovođe, knjigovođe, revizori, finansijski djelatnici	Računovođa	Direktor
It programeri, developeri, web	It programeri, developeri	Menadžeri, poslovođe,	Farmaceut	Računovođa

⁹ Autori na osnovu podataka Agencije za statistiku BiH, Ankete o radnoj snazi>postoje različiti pokazatelji zaposlenosti, a kako je navedeno u Anketama o radnoj snazi, one su jedine mjerodavne evidencije zaposlenih/nezaposlenih, kao međunarodno uporedivi indikator nezaposlenosti u BiH

¹⁰ Autori na osnovu podataka istraživanja Posao.ba, Analiza tržišta rada u BiH, rangirano samo za oglašene slobodne pozicije koje zahtijevaju visoku stručnu spremu, kategorija državna služba i uprava nisu obuhvaćeni istraživanjem, zbog specifičnosti državne službe, načina na koji se raspisuju oglasi i širokoj spektra zanimanja koje oni obuhvataju.

dizajneri		voditelji		
Zdravstveni djelatnici, doktori, stomatolozi, farmaceuti	Zdravstveni djelatnici	Mašinski inženjeri	Direktor	Grafički dizajner
Mašinski inženjeri	Mašinski inženjeri	Zdravstveni radnici	x	Farmaceut

Prema podacima Analize tržišta rada u BiH, karakteristična kretanja su sljedeća:

- U 2013-oj u odnosu na predhodnu godinu raste potražnje za radnom snagom za 11%; najveća potražnja je za VSS spremom; najviše tražene vještine su: rad na računaru, pregovaračke vještine, fleksibilnost; deficitarne kategorije su: IT software i zdravstvo,
- U 2012-oj deficitarne kategorije su bile: informatika; biotehnologija i farmacija; građevinarstvo; elektrotenika, mašinstvo i telekomunikacije; ugostiteljstvo i turizam; za 54% poslova zahtjevana je visoka stručna sprema,
- U 2011-oj deficitarna zanimanja su: arhitektura, biotehnologija i farmacija; informatika, za 48,91 % poslova zahtjevana je visoka stručna sprema,
- U 2010-oj deficitarna zanimanja su: farmacija i biotehnologija, menadžment i upravljanje, informatika; za 46,07% poslova zahtjevana je visoka stručna sprema,
- U 2009-oj godine deficitarna zanimanja su bila: zdravstvo, biotehnologija i farmacija; menadžment i upravljanje; za 51,7% poslova zahtjevana je visoka stručna sprema.

Iako se predviđanja tržišta rada temeljena na prošlim trendovima ne mogu u cjelosti smatrati pouzdanim, zbog promjena u privredi, tehnici i tehnologiji, kao i zbog čestih privrednih kriza, ipak u pregledu gore navedenih najtraženijih zanimanja postoje osnove za zaključivanje o tome da se potreba za određenim zanimanjima pojavljuje tokom analiziranih pet godina, te se može komparirati sa oblastima na koje se studenti najviše upisuju.

3. MEĐUOVISNOST POKAZATELJA I PROJEKCIJE

Na osnovu raspoloživih podataka o broju upisanih studenata u posljednjih pet godina, urađena je analiza, na osnovu koje se predstavlja funkcija trenda. Primjenom dobijene funkcije trenda potom se predstavlja prognoza kretanja upisanih studenata u narednih pet godina.

Tabela 3. Parametri trenda

Model	Koficijenti	
	B	Std. greška

I	(Constant)	119375.600	3402.519
	X varijabla trenda	-526.000	1025.898

Izvor: Autori

Na osnovu dobijenih parametara trenda, može se zaključiti da funkcija trenda izgleda:

$Y_t = 119.375.6 - 526X_i$. Na osnovu funkcije trenda, prognoza za naredni period jeste:

Tabela 4. Prognoza upisa studenata od 2015/2016 do 2018/2020

Godine	Broj upisanih studenata
2015/16	115.693
2016/17	115.167
2017/18	114.641
2018/19	114.115

Izvor: Autori

Prognoza je ostvariva pod uslovima da ne bude značajnih nepredviđenih oscilacija ili tržišnih promjena. Bitno je naglasiti da krivolinijski trend pokazuje blagi pad upisanih studenata u narednom periodu. Ova činjenica je važna za poslovanje visokoškolskih ustanova koje svakako trebaju voditi računa o tome koje studijske programe nude, da li su oni potrebni tržištu, kao i da li su studijski programi koji jesu potrebni tržištu adekvatni u pogledu stečenih i u praksi primjenjenih znanja, vještina i kompetencija, te gdje postoje prilike za spajanje sa privredom kroz cjeloživotno učenje i projekte. Takve informacije se spoznaju putem jačanja relacijskog kapitala, putem kojeg se dobivaju ne samo povratne informacije za planiranje poslovanja, nego i input i za reviziju i modernizaciju studijskih programa.

Tabela 5. Deskriptivna statistika broja upisanih studenata u proteklih pet godina i broja nastavnog osoblja

	Mean	Std. Deviation	N
Broj upisanih studenata u proteklih pet godina	117797.60	2930.04	5
Broj nastavnog osoblja	5697.20	302.09	5

Izvor: Autori

Na osnovu dobijenih rezultata, može se zaključiti da je prosječan broj upisanih studenata prethodnih pet godina iznosio 117.797, što je za 3% više nego u 2014. godini. Standardna devijacija iznosi 2930, što potvrđuje velika odstupanja u upisu studenata posljednjih pet godina.

Prosječan broj nastavnog osoblja zadnjih pet godina iznosi 5697, što je u poređenju sa 2014. godinom manje za oko 2%. Standardna devijacija iznosi 302, što je prihvatljivo odstupanje. Ako uzmemo prethodnu analizu, dolazi se do zaključka da je u

prosijeku nešto više od 20 studenata po jednom zaposlenom u kategoriji nastavnog osoblja.

Tabela 6. Korelacija broja nastavnog osoblja i broja upisanih studenata

		Broj upisanih studenata u proteklih pet godina	Broj nastavnog osoblja
Pearson Correlation	Broj upisanih studenata u proteklih pet god.	1.000	-.164
	Broj nastavnog osoblja	-.164	1.000
Sig. (1-tailed)	Broj upisanih studenata u proteklih pet god.	.	.396
	Broj nastavnog osoblja	.396	.
N	Broj upisanih studenata u proteklih pet god.	5	5
	Broj nastavnog osoblja	5	5

Izvor: Autori

Analiza dobivenih rezultata vodi do zaključka, da broj upisanih studenata nije u korelacionom odnosu sa brojem nastavnog osoblja, kada se uzmu podaci prethodnih pet godina. Također, jednostrani test je pokazao da broj upisanih studenata u proteklih pet godina i broj nastavnog osoblja se ne nalaze u linearnom odnosu, jer je $P = 0,396 > 0,05$. U tabeli 7 predstavljen je model u obliku funkcija, sa namjerom utvrđivanja koliko broj upisanih studentata utiče na broj nastavnog osoblja.

Tabela 7. Koeficijenti nastavnog osoblja i broja upisanih studenata

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	7690.07	6918.78		1.111	.347
	Broj upisanih studenata u proteklih pet godina	.017	.059	-.164	-.288	.792

Izvor: Autori

Na osnovu dobijenih rezultata i dobijenih parametara regresionog modela, može se zaključiti da funkcija regresije izgleda ovako: $Y = 7690,07 + 0,017X_i$. Dobijeni rezultati, odnosno parametri regresije, vode zaključka da svako povećanje broja studenta za 1% povećava broj zaposlenih za 0,017%.

Odnosi upisanih studenata i zaposlenih u visokoškolskim ustanovama nemaju u skladu sa trenutnim kretanjem broja studenata direktnu vezu u kojoj bi svako smanjenje broja studenata dovelo do smanjenja broja zaposlenih u nastavi. To je razumljivo

obzirom da se broj zaposlenih u visokom obrazovanju utvrđuje na osnovu: pedagoških standarda i normativa koji se vezuju za ukupan broj obveznih i izbornih predmeta; kao i nastavnim skupinama, odnosno predviđenim optimalnim brojem studenata prema skupinama znanosti.

Za detaljniju analizu i korelacije u smislu razvoja poslovnih modela, i ovdje je potrebna detaljnija baza podataka, kojom bi imali na raspolaganju broj zaposlenih u nastavi po studijskim programima i kretanja broja studenata po studijskim programima, kako bi se utvrdilo u kojim poljima obrazovanja i studijskim smjerovima dolazi do pada broja studenata i da li taj pad više utječe na određena polja obrazovanja, a na neka nema utjecaja. Sigurno je da pad broja studenata ne utječe jednako na sve studijske programe, ali ukoliko postoji trend pada upisanih na određene skupine zanimanja, onda svakako da može doći do ukidanja određenih studijskih programa i smanjenja broja predmeta, čime se direktno javlja i potreba za manjim brojem uposlenih.

Na ovom nivou promjena čiji su trendovi i veze prikazani, pad broja studenata nema direktnog utjecaja na broj zaposlenih u visokom obrazovanju, što je ohrabrujuće, obzirom da bi pad broja zaposlenih u nastavi utjecao i na kretanja nezaposlenosti u kategoriji visokoobrazovanih, u određenom trenutku. Time bi visokoobrazovne ustanove bili ne samo u situaciji da su pružile proizvod koji nikome ne treba, u smislu profila diplomiranih studenata, nego to dalje utječe i na zaposlenost njihovog vlastitog kadra.

Tabela 8. Deskriptivna statistika nezaposlenosti visokoobrazovanih i broja diplomiranih studenata

	Mean	Std. Deviation	N
Nezaposlenost visokoobrazovanih u BiH	29400	5029.91054	5
Broj diplomiranih studenata u BiH	18019.20	629.48805	5

Izvor: Autori

Deskriptivna analiza pokazuje da je prosječan broj nezaposlenih sa visokom stručnom spremom u BiH u prosjeku 29.400, što je manje za 22% u odnosu na podatke iz 2014.godine. Standardna devijacija je jako visoka, što potvrđuje trend rasta nezaposlenih u posljednjem periodu. Prosječan broj diplomiranih studenata posljednjih 5 godina iznosi 18.019, što je za 3,3% manje u odnosu na 2014. godinu. Standardna devijacija nije visoka, pa se može zaključiti da je broj diplomiranih studenata zadnjih pet godina nije imao velike oscilacije, kao što je bio slučaj sa nezaposlenim sa visokom stručnom spremom.

Tabela 9. Korelacija nezaposlenosti visokoobrazovanih i broja diplomiranih studenata

	Nezaposlenost visokoobrazovanih u BiH	Broj diplomiranih studenata u BiH

Pearson Correlation	Nezaposlenost visokoobrazovnih u BiH	1.000	.805
	Broj diplomiranih studenata u BiH	.805	1.000
Sig. (1-tailed)	Nezaposlenost visokoobrazovnih u BiH	.	.050
	Broj diplomiranih studenata u BiH	.050	.
N	Nezaposlenost visokoobrazovnih u BiH	5	5
	Broj diplomiranih studenata u BiH	5	5

Izvor: Autori

Može se zaključiti da između nezaposlenosti visokoobrazovnog kadra i broja diplomiranih studenata postoji visoka korelaciona veza, a ona iznosi visokih 80,5%. Analiza podataka je pokazala da se nezaposlenost visokoobrazovanih u BiH i broja diplomiranih studenata nalazi u linearnom odnosu, jer je $P = 0,05 = 0,05$, što znači da svako povećanje broja diplomiranih studenata povećava i broj nezaposlenih sa visokom stručnom spremom. Bitno je naglasiti da u analizu visokoobrazovanih ulaze i oni koji su u zadnjem periodu dobili otkaz na postojećim radnim mjestima.

Nezaposlenost visokoobrazovnog kadra svakako je najprije uvjetovana privrednim kretanjima u zemlji, ali ako uzmemo u obzir podatke iz tabele 2, koji obuhvataju najtraženija zanimanja u analiziranom periodu i činjenicu o deficitarnim zanimanjima i procentima potražnje za profilima visoke stručne spreme, onda postoji mogućnost da je ta nezaposlenost dijelom izazvana i neprilagođenošću profila koje obrazuje visokoobrazovni sistem, sa zahtjevima tržišta rada. Podaci iz tabele 2 u kombinaciji sa podacim iz grafikona 4 i grafikona 5 takođe upućuju na neusklađenost potražnje za određenim profilima, sa poljima obrazovanja koja studenti najviše biraju.

Tabela 10. Koeficijenti broja nezaposlenosti visokoobrazovanih i broja diplomiranih studenata

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	86553.451	49304.273		-1.755	.177
Broj diplom. studenata	2.435	2.735	.805	2.353	.100

Na osnovu dobivenih rezultata i parametara regresionog modela, može se zaključiti da funkcija regresije izgleda ovako: $Y = 86.553,45 + 2,435X_i$. Na osnovu dobivene regresione funkcije, može se zaključiti da svako povećanje broja diplomiranih

studenta za 1% povećava broj nezaposlenih sa visokom stručnom spremom za 2,435%.

Porast broja nezaposlenih visokoobrazovanih od 2009-te do 2013-te godine, može biti rezultat ne samo porasta ukupne nezaposlenosti, gubitka posla ranije zaposlenog visokoobrazovnog kadra; nego i rezultat nedovoljne veze obrazovnog sistema sa potražnjom tržišta rada, poslodavcima i diplomiranim studentima, kao i nedostatak prikaza i mogućnosti praćenja svih studijskih programa po vrsti i nazivu u okviru raspoloživih podataka, a koji bi omogućili da se sagleda cjelokupna slika. Ono što inicijalno ukazuje na nesklad ponude i potražnje i nemogućnost zapošljavanja visokoobrazovnih su slijedeće činjenice:

- Najveći broj upisanih studenata kroz analizirane periode u FBiH je na pravu i obrazovanju i zdravstvu (u RS se zbog načina grupisanja ne može razdvojiti ekonomija i pravo);
- Pregled najtraženijih zanimanja, kao i deficitarnih zanimanja tokom pet godina uključuje npr. IT sektor, a na koji se tokom svih pet godina ne upisuje značajno velik broj studenata u odnosu na ukupan broj studenata i u odnosu na potražnju, te se ne nalazi u šest polja obrazovanja koje studenti preferiraju prilikom upisa.

Neka od ograničenja u detaljnijem istraživanju, odnose se na:

- Podaci koje iz oblasti visokog obrazovanja obezbjeđuju na godišnjem nivou Federalni zavod za statistiku i Republički zavod za statistiku RS nisu detaljnije razrađeni, odnosno rubrike upisanih po studijskim programima ne sadrže podatke koji odgovaraju tom naslovu, jer studijski programi nisu navedeni, postoje informacije druge vrste u tom dijelu, ali ne i tačni nazivi studijskih programa;
- Ankete o radnoj snazi se mogu djelomično koristiti kod formuliranja Strategija, međutim one nemaju detaljnije pokazatelje o zaposlenima u područjima djelatnosti, podjela se vrši samo na tri glavne skupine (poljoprivreda, nepoljoprivreda, uslužne djelatnosti). Obzirom da je navedeno da je dokument Ankete o radnoj snazi jedini međunarodno uporediv, korištenje drugih zvaničnih izvora ne bi moglo biti od koristi prilikom izrada strategija visokoobrazovnih ustanova.
- Ankete o tržištu rada takođe se bave općom slikom po oblastima traženih zanimanja.

Visokoškolske ustanove trebaju detaljnije informacije o kretanjima na tržištu rada, pomoću kojih mogu raditi reviziju i usklađivanje svojih studijskih programa, pa svaka od ustanova treba da radi vlastita istraživanja, koja imaju detaljniji obuhvat po studijskom programu. Za benchmarking s ostalima se mogu koristiti i opći podaci, ali i podaci iz samoevaluacionih izvještaja. Ukupni detaljni podaci na nivou BiH su potrebni, jer iako visokoškolske ustanove posluju na kantonalnom principu, one ne pružaju znanje kao proizvod samo za potrebe tog kantona, obzirom da strukturu upisanih studenata čine studenti sa prebivalištem u cijeloj BiH, a jednim dijelom i strani studenti.

Kao premosnica, u nedostatku detaljnih podataka, mogu se koristiti samoevaluacioni izvještaji visokoškolskih ustanova koji u sebi treba da sadrže detaljnije analize studijskih programa, ukazujući na način sagledavanja potreba okruženja pri kreiranju istih, te prateći razvoj karijera svojih studenata. Daljim istraživanjem će se utvrditi da li visokoobrazovne ustanove taj mehanizam i koriste ili su još uvijek bazirane pretežno na tradicionalnim modelima poslovanja isporuke usluge bez uključivanja relacijskog kapitala u sve sfere unapređenja poslovanja.

4. PREGLED I ANALIZA UPRAVLJANJA RELACIJSKIM KAPITALOM VISOKOŠKOLSKIH USTANOVA

Od ukupno 45 licenciranih visokoškolskih ustanova¹¹, od čega su 10 javnih (8 univerziteta i 2 koledža) i 35 privatnih (16 univerziteta i 19 koledža) do maja 2015. akreditirano je 13 visokoškolskih ustanova, a u postupku akreditacije nalazi se 10 univerziteta.¹² Kao kriterijumi akreditacije u izvještajima komisija navode se Standardi i smjernice za osiguranje kvaliteta u evropskom prostoru visokog obrazovanja i Kriterijumi za akreditaciju visokoškolskih ustanova u BiH,¹³ te Odluka o normama kojima se određuju minimalni standardi u području visokog obrazovanja u BiH, Odluka o kriterijima za akreditaciju visokoškolskih ustanova u BiH, kantonalni Pravilnici o akreditaciji visokoškolskih ustanova.¹⁴

Kriteriji za akreditaciju sadrže devet kriterija, koji se mogu dovesti u vezu sa elementima intelektualnog kapitala i načinom njihovog upravljanja, te se ovom analizom navode oni koji se direktno vezuju za relacijski kapital i navode se tabelarno, u skladu sa izvještajima komisija¹⁵ akreditiranih visokoškolskih ustanova. Cilj je utvrditi u kojem stepenu su akreditirane visokoškolske ustanove usmjerene ka interakciji sa svojim relacijskim kapitalom, te da li svoje poslovne modele baziraju na interakciji sa korisnicima usluga u većoj mjeri. Preporuke komisija u akreditacijskom postupku odnose se na svaki od kriterija pojedinačno, ali samoevaluacioni izvještaj, kao ni nalazi komisije, ne dovode u vezu međuovisnost kriterija, odnosno elemenata intelektualnog kapitala, kako bi se procjenio model poslovanja svake institucije i njegova dugoročna održivost.

U interesu svake visokoobrazovne institucije je da pored zadovoljenja kriterija za akreditaciju uspostavi sistem upravljanja intelektualnim kapitalom koji omogućava

¹¹ Agencija za statistiku BiH, Izvještaj o kvalitetu za statističko ostraživanje, Visoko obrazovanje 2013/2014, rasp. na: http://www.bhas.ba/izvjestaji/IK_VO_2013.pdf

¹² Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH, rasp. na http://hea.gov.ba/akreditacija_vsu/Default.aspx

¹³ Navedeno u izvještajima komisija prilikom akreditacije visokoškolskih ustanova u Republici Srpskoj

¹⁴ Navedeno u izvještajima komisija prilikom akreditacije visokoškolskih ustanova u Federaciji BiH

¹⁵ Raspoloživo na: http://www.hea.gov.ba/akreditacija_vsu/Default.aspx

upravljanje njegovim elementima na način koji ukazuje na njihov međusobni utjecaj. Ishodi akreditacije ukazuju na trenutnu efektivnost¹⁶ intelektualnog kapitala, ali se ne bave rizikom¹⁷, doprinosom i obnavljanjem¹⁸. Nalazi komisije za akreditaciju su dobra osnova za utvrđivanje tih rizika, doprinosa, kao i elemenata intelektualnog kapitala na koje visokoškolske ustanove trenutno stavljaju fokus, kao i onih koje treba razvijati i unapređivati. U tabeli 11. prikazane su utvrđene slabosti na akreditiranim ustanovama, s ciljem grupisanja prema elementima intelektualnog kapitala i utvrđivanja stepena razvoja relacijskog kapitala i njegovog utjecaja na ostale elemente i poslovanje visokoškolskih ustanova u budućnosti. Prikazani su samo oni kriteriji koji se dovode u direktnu vezu sa odnosima sa privredom, studentima i drugim zainteresiranim stranama, odnosno koji su najvažniji kod razvoja relacijskog kapitala.

Tabela 11. Pregled ocjena kriterija u direktnoj vezi sa relacijskim kapitalom¹⁹

Visokoškolska ustanova	Kriterij Razvoj i strategija visokoškolske ustanove	Kriterij Upravljanje, unutrašnje obezjeđenje kvalitete	Kriterij Procedure za obezjeđenje kvalitete studijskih programa	Kriterij Prezentacija informacija za javnost
Univerzitet u Istočnom Sarajevu	Nejasna svrha strategije; ne postoje dokazi da je izvršena konsultacija sa zainteresovanim stranama prilikom izrade strategije	Ne postoje povratne informacije o preduzetim mjerama na rješavanje problema na koje studenti ukazuju putem anketa	Uključenost privrede i prakse nije na zadovoljavajućem nivou	Alumni asocijacije ne postoje na svim fakultetima
Univerzitet u Banja Luci	Strategija postoji kao formalni dokument; uključiti predstavnike privrede i Alumni organizacije	Ne postoje institucionalni obrasci saradnje sa privredom, utjecaj Alumni u povuju	Nedovoljna povezanost studijskih programa sa tržištem rada	Ne postoji institucionalna saradnja s privredom, ne postoji Strategija odnosa s javnošću
Univerzitet za poslovne studije Banja Luka	Uključiti više tržište rada u pripremi i izradi Strategije	X	X	X
Visoka škola Banja Luka College	X	X	X	X
Nezavisni univerzitet Banja Luka	X	X	Neusaglašenost potreba tržišta rada i kompetencija, nedostaju analize potreba tržišta rada	X
Komunikološki koledž „Kapa Fi,, Banja Luka	X	X	Nije uspostavljena formalna i svrsishodna suradnja sa tržištem rada i svršenim studentima	Nedovoljan broj međunaordnih projekata, zajedničkih projekata, mobilnosti osoblja i

¹⁶ Efektivnost ukazuje na to kako u skladu sa kriterijima visokoškolska ustanova funkcioniira danas u odnosu na postavljene strategijske ciljeve.

¹⁷ Rizik ukazuje na procjenu stepena rizika koju današnja efektivnost nosi sa sobom u budućim poslovnim aktivnostima.

¹⁸ Doprinos i obnavljanje označavaju aktivnosti koje doprinose poboljšanju postojeće efektivnosti.

¹⁹ Autori prema 13 izvještaja komisija, raspoloživo na <
http://www.heg.gov.ba/akreditacija_vsu/Default.aspx

				studenta
Univerzitet Sinergija Bijeljina	Strategija je više formalna, postoje nejasnoće o postupku javnih konsultacija sa zainteresiranim stranama	X	Nejasan je način konzultiranja eksternih sudionika (posebice poslodavaca i tržišta rada) u procesu donošenja i revidiranja studijskih programa.	X
University Sarajevo School of Science and Technology	Privrednici nisu u dovoljnoj mjeri upoznati sa strategijom	X	Nejasan način konzultiranja sa vanjskim sudionicima u procesu donošenja i revidiranja studijskih programa	Nema komunikacijske strategije sa definiranim ciljnim grupama
Visoka škola za uslužni biznis Istočno Sarajevo-Sokolac	Nedovoljna zainteresiranost studenata za komunikaciju sa organizacijom	Mišljenje diplomiranih studenata i privrede nedovoljno utječe na razvoj	X	X
Univerzitet u Zenici	Više koristiti javne rasprave i javno predstavljanje Strategije, kako bi se osigurala bolja informiranost vanjskih dionika	X	X	X
Internacionalni univerzitet u Sarajevu	U izradu Strategije uključiti i sve relevantne vanjske aktere	X	X	Povećati aktivnostu međunarone suradnje
Univerzitet u Sarajevu	Uključiti vanjske aktere kod izrade strategije, privredno okruženje, Alumni	X	Povećati obim studentske prakse, otvorenost prema poslodavcima, tržištu rada, alumni u procesu donošenja i revidiranja studijskih programa	Donijeti Strategiju odnosa s javnošću i odnosa s ključnim akterima radi unapređenja odnosa s privredom, tržištem rada i Alumnijem
Internacionalni Burč univerzitet	Raditi na jačanju strateških odnosa privrede i univerziteta	X	X	X

U skladu sa nalazima komisija na akreditiranim ustanovama, može se zaključiti da veći dio visokoobrazovnih ustanova nema dovoljno razvijen relacijski kapital, kada su u pitanju razvoji i strategije, te kvalitet studijskih programa, a koji najviše i utječu na izlazne vrijednosti. Model poslovanja baziran na razvoju relacijskog kapitala, u postojećim vanjskim uvjetima, obuhvata proaktivniji odnos visokoškolskih ustanova prema privredi, tržištu rada i studentima, uz napomenu da je uloga ostalih institucija takođe važan faktor u radu visokoškolskih ustanova. Razvoj relacija sa vanjskim akterima je krucijalan, jer njihova povratna informacija pokazuje da li su stvarne kompetencije studenata adekvatne modelu na kojem je zasnovan studijski program, te koje su praznine između teorije i prakse. Kako je potrebno stalno usavršavanje i cjeloživotno učenje, povratne informacije daju ulaznu osnovu za kreiranje neformalnih oblika obrazovanja kroz taj model, kao i iniciranje inovacijskih projekata putem saradnje s privredom.

5. BUDUĆI MODELI POSLOVANJA I RAZVOJ RELACIJSKOG KAPITALA

Za formiranje odgovarajućeg modela poslovanja koji odgovara budućnosti, potrebno je da svaka visokoškolska ustanova odgovori na pitanja:

- Da li je trenutni model adekvatan za budućnost?
- Na koje studente, industrije i druge korisnike znanja se fokusirati?
- Koja je ključna tačka diferenciranja i da li je ona održiva?
- Sa kim stupati u partnerske odnose?
- Kako optimizirati intelektualni potencijal?
- Koja podrška u strukturnom i ljudskom kapitalu je potrebna da bi

relacijski kapital dao željene efekte?

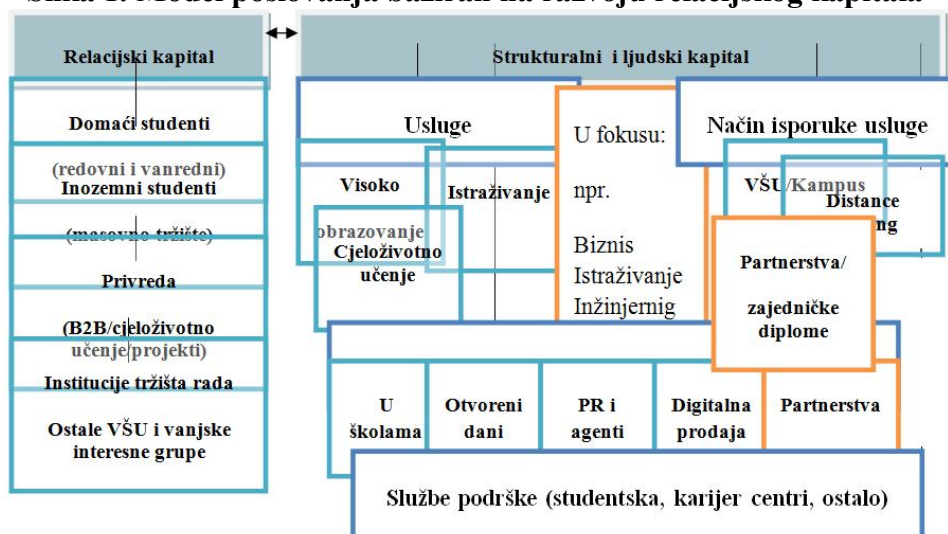
U skladu sa izvršenim inicijalnim istraživanjem, trenutni modeli poslovanja ne uzimaju u obzir rizik koji trenutna efektivnost nosi sa sobom za buduće djelovanje. Obzirom da veći dio akreditiranih ustanova ima ocjenjen ljudski i strukturalni kapital u većem dijelu kao adekvatan, to znači da postoji dobra osnova i podrška za jače usmjeravanje na relacijski kapital. Ključna tačka diferenciranja bi se prema tome usmjerila na taj segment. Diferenciranje bazirano isključivo na postignućima nastavnog osoblja, bez povezivanja sa efektima koje ono ostavlja na uspjeh studenata i koristi koje od toga ima privreda, je za buduće poslovanje nedovoljno. Uređenost strukturalnog kapitala kroz procese, pravila, procedure, informacione sisteme je takođe nešto na čemu su sve visokoškolske ustanove do sada stavljale akcent i one omogućavaju uređeniju, kvalitetniju i dostupniju podršku nastavnim i istraživačkim procesima, ali sami po sebi nisu konkurentna prednost, ako ne daju efekte na korisnike znanja koje treba izmjeriti. Princip razvoja poslovnih modela i unapređenja relacijskog kapitala bazira se na jednostavnim postupcima saradnje u kojoj bi bilo moguće izbjeći preveliko administriranje, a veću pažnju posvetiti konkretnim aktivnostima u cilju poboljšanja izlaznih vrijednosti.

Osnovne pretpostavke razvoja modela su:

- kvalitet nastavnog procesa i istraživačkog rada kojim se omogućava da korisnici znanja postizu efekte putem kojih će i te visokoškolske ustanove biti prepoznate kao ključni partner,
- podmlađivanje akademskog kadra koji može podržati nove poslovne modele,
- razvoj komercijalnih vještina kojima se ne samo privlače novi studenti, nego i industrije kao partneri, te nadležne institucije,
- komercijalizacija istraživačkog rada,
- brži izlazak na tržišta i prevazilaženje otpora na promjene, koje se mogu odnositi i na neprihvatanje decentralizacije izrade studijskih programa u kojima bi aktivniju ulogu imali poslodavci i zaposleni diplomirani studenti,
- stepen kompetitivnosti nastavnog osoblja, studenata i drugih partnera

Opseg i dubina učenja na bazi povezanosti sa privredom, stažiranje, zapošljivost, će biti konkurentne prednosti za visokoškolske ustanove koje imaju partnerske odnose sa privredom i nastavne procese koji to mogu da prate. Studiranje na magistarskom i doktorskom studiju bazirano na istraživačkom radu takođe treba biti inicirano i usmjereno prema partnerstvu sa privredom i rješenjima koja ona treba. Komercijalizacija istraživanja usmjerena je na mogućnost da neovisno o projektima kojima neke visokoškolske ustanove imaju manji ili veći pristup, one to ostvare putem partnerstva sa poduzetnicima, privrednim subjektima kojima trebaju odgovarajuća poslovna, inovacijska rješenja.

Slika 1. Model poslovanja baziran na razvoju relacijskog kapitala²⁰

Model omogućava fokusiranje na određene segmente studenata, što će eventualno biti potrebno, ovisno o tome koliki bude konkurentski potencijal u oblasti visokog obrazovanja u narednih pet do deset godina, kao i zahtjevi tržišta rada. Fokusiranje na određene segmente omogućava da se dalje iz tog odnosa razvijaju i odnosi sa privredom i vezivanje u sklopu čitavog spektra usluga (obrazovanje, cjeloživotno učenje, istraživanje), dok se masovno tržište prije svega odnosi na online inostrane studente, koji nemaju predispoziciju za duže vezivanje sa ustanovom, zbog prirode studiranja i lokacijske distance. Vezivanje za privredu kroz studente tokom studija i nakon zapošljavanja, kao i kroz studente koji studiranju iz radnog odnosa, sa njihovim poslodavcima, omogućava da se stvori baza međusobne lojalnosti. Ovakav koncept znači i fokusiranje na određena polja obrazovanja, značajno smanjujući opseg obrazovnih disciplina, te usmjeravajući se na one koje imaju lokalnu i regionalnu/međunarodnu

²⁰ Autori

prepoznatljivost. Veze sa privredom ne moraju isključivo biti bazirane na trouglu visokoškolska ustanova-student-poslodavac, ali svakako je dobro polazište kojim se razvija prepoznatljivost u svim segmentima poslovanja, kao i da se omogući proaktivan odnos relacijskog kapitala, kada je u pitanju utjecaj na kvalitet studijskih programa, kroz interakciju sa diplomiranim studentima i poslodavcima.

Predstavljeni model je jedna od varijanti, a ovisno o poljima obrazovanja zastupljenim na pojedinim visokoškolskim ustanovama i sposobnosti dinamičnog odnosa prema okruženju ovisi i njegova dalja modifikacija. Za razliku od predstavljenog, karakteristike tradicionalnih modela su: (1) usmjerenost prema masovnom tržištu, (2) širok raspon disciplina (umjetnost, biznis, pravo, tehnologija itd.), (3) primarno se odvija putem nastave u ustanovama i kampusima uz dopune online nastave, zajedničkih studija, (4) veliki broj zaposlenih u administraciji i službama podrške.

Obzirom da još nisu dostupni svi podaci o visokoškolskim ustanovama u pogledu tačnih naziva studijskih programa na svakom od njih, kao i broja zaposlenih u svim sektorima, ove karakteristike treba verificirati nakon završetka tog procesa. Predstavljeni model takođe ne ograničava mogućnost da ustanove zadrže veliki raspon disciplina, ali neprofitabilnost određenih studijskih programa nužno dovodi i do njihove redukcije. Mogućnost koja u tom slučaju postoji, a za koju je potrebna i saradnja među konkurentskim ustanovama, jeste da se neisplative discipline ujedine sa konkurentnim ustanovama, kako bi obostrano zadržale kompetitivnost na drugim tržištima. Za to je potrebno razviti posebne modele saradnje.

ZAKLJUČAK

Analizom upravljanja intelektualnim kapitalom trenutno akreditiranih visokoškolskih ustanova utvrđeno je da su eksterne komisije najviše sugestija za poboljšanje navele u dijelu koji se odnosi na relacijski kapital. Stoga je taj element intelektualnog kapitala potrebno jačati i razvijati, jer je prema njemu usmjeren uspjeh i mjerilo vrijednosti visokoobrazovnih ustanova. Jačanjem relacijskog kapitala, visokoškolske ustanove mogu unapređivati svoje studijske programe, usklađivati ih sa zahtjevima i potrebama tržišta rada, te razvijati svoje poslovne modele koji uključuju i druge intelektualne usluge. One su usmjerene ka zadovoljavanju potreba pojedinaca, privrede i društva, a koje se iskazuju putem jačanja veza sa diplomiranim studentima i ustanovama u kojima rade, kao i drugim interesnim grupama. Time se omogućava da ustanove održe stepen zaposlenosti svojih kadrova, a i omogućava se pristup cjeloživotnom učenju i obogaćivanju znanja u privredi.

Trendovi i projekcije kretanja ukupnog broja upisanih studenata ukazuju na to da iako ne trenutno, kasnije može doći do smanjenja broja uposlenih, jer će ustanove ako se taj trend nastavi, morati revidirati broj studijskih programa u skladu sa zainteresovanošću

studentata. Za precizniju analizu svih studijskih programa potrebni su detaljniji statistički podaci, obzirom da se u zvaničnim statistikama prikazuju podaci o fakultetima, ali ne i konkretnim studijskim programima. Međutim, pojedinačne analize može raditi svaka od ustanova za sebe, što je i predviđeno Kriterijima za akreditaciju. Ti podaci se zatim mogu sumirati na nivou BiH, jer je bitan podatak koliko studentata se upisuje na određene studijske programe, kakva je potražnja za njima na tržištu, te da li je npr. broj visokoobrazovanih koji studiraju na ekonomskim fakultetima na studijskom programu Računovodstvo i revizija u većoj ili manjoj mjeri zaposlen u odnosu na druge studijske programe istog fakulteta.

Ovo preliminarno istraživanje omogućava formiranje zaključka usmjerenog ka daljem toku istraživanja. Nakon okončanja procesa akreditiranja svih visokoškolskih ustanova biće moguće uraditi detaljnije istraživanje o stanju i kretanjima njihovog relacijskog kapitala, te dati opširniji prijedlog modela poslovanja, imajući u vidu da se budućnost ovog sektora bazira na omogućiti opstanka ovako velikog broja ustanova i njihovog razvoja, kao i nužnosti njihove snažnije integracije sa privredom. Kako obrazovanje utječe na dalji tok odvijanja i profesionalnog i društvenog života u datom okruženju, interes je diplomiranih studentata, ustanova i kompanija u kojima rade, te ostalih interesnih skupina, da ovaj broj visokoškolskih ustanova opstane, kako bi sve do sada stečene diplome imale svoju vrijednost na tržištu. Prije svega treba jačati svijest o značaju, ulozi i otisku visokog obrazovanja na živote pojedinca i društva u cjelini. Uz ovu cjelovitu analizu će se uraditi i komparacija sa obrazovnim sistemima u Evropi, naročito onim gdje postoji značajna prisutnost studentata sa ovog prostora.

Daljim analizama i istraživanjem će se procijeniti nužnost internacionalnog komuniciranja u sklopu relacijskog kapitala, jer izlazak na strano tržište obrazovanja traži i visok stepen konkurentnosti i konkretnih pokazatelja uspjeha, ukoliko se želi dugoročno biti prisutan kao respektabilna ustanova. Analiza utjecaja tehnologija na obrazovanje i analiza cjelovitog strukturalnog kapitala u sklopu razvoja internacionalnog relacijskog kapitala je takođe nužna u daljem istraživanju ovog sektora, ukoliko se visokoškolske ustanove budu orjentirale i na strane studente, kako bi omogućile dalje funkcioniranje. Za ovo istraživanje potrebni su detaljniji podaci iz samoevaluacijskih izvještaja visokobrazovnih ustanova, koji su javni i koji će biti na raspolaganju po okončanju ovog procesa, a odnose se i na pokazatelje o strukturi upisanih studentata. Zvanični statistički podaci prezentiraju samo ukupan broj stranih studentata, i u pojedinim slučajevima zemlje porijekla, ali ne i ustanova na kojim studiraju, kao i oblasti na kojim studiraju. Evidentno je da postoji trend rasta stranih studentata u analiziranom periodu, dok je trend domaćih studentata u blagom padu.

Promjene je potrebno u cjelosti istražiti, ali i predvidjeti i inicirati, te utvrditi prema kojim modelima poslovanja visokobrazovne ustanove mogu dati najbolji doprinos, kao i kakav omjer implicitnog i eksplicitnog znanja im je potreban, te da li je za sve ciljane skupine jednako važno implicitno znanje nastavnog osoblja uz eksplisitno. U

skladu s tim se mijenja i fokus ulaganja. Iako ljudski kapital ostaje temelj ovog sektora, svakako da i struktura i relacija mijenjaju tradicionalne modele rada ovih ustanova.

LITERATURA

1. Agencija za statistiku BiH, Ankete o radnoj snazi http://www.bhas.ba/?option=com_content&view=article&id=113=ba
2. Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta Bosne i Hercegovine, Izvještaji komisija stručnjaka o eksternoj evaluaciji, http://www.heg.gov.ba/akreditacija_vsu/Default.aspx
3. Bebek, B.: Projektiranje procesa i strukture organizacije, Sinergija-Zagreb, 2006.
4. European University Association, Trends 2015 Learning and teaching in European Universities, http://www.eua.be/Libraries/Publications_homepage_list/EUA_Trends_2015_web.sflb.ashx
5. Federalni zavod za statistiku, Podaci o visokom obrazovanju, http://www.fzs.ba/godsnji_bilteni.htm#OBRAZOVANJE
6. Jaganjac, J, Fehrić.F.: Establishing partnership with clients, impact on company business, 2 nd International Conference „ Economic system of European Union and accession of BiH, Travnik, 2012, page 429.
7. Javorović B., Bilandžić M.: Poslovne informacije i business intelligence, Mep-Zagreb, 2007.
8. Kotler,P., Lee.N,: DOP, Društveno odgovorno ponašanje, Mep-Consult, Zagreb, 2009.
9. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, 59/07.
10. Posao.ba, Analize tržišta rada, www.posao.ba/downloads
11. Republički zavod za statistiku Republika Srpska, Bilteni visokog obrazovanja, <http://www.rzs.rs.ba/front/category/264/>
12. Tomić, Z.: Teorije i modeli odnosa s javnošću, Synopsis, Zagreb, 2013.
13. Vukšić B.V., Hernaus T., Kovačić A.: Upravljanje poslovnim procesima, Školska knjiga-Zagreb, 2008.